

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ ДО ПОСЯГАННЯ НА ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ І НЕДОТОРКАННІСТЬ ДЕРЖАВИ

САДУЛА Любов Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент, юридичний факультет Європейського університету

СКРЕКЛЯ Леся Іванівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу Львівського торговельно-економічного університету

СТИРАНКА Михайло Богданович - кандидат юридичних наук, адвокат

DOI 10.32782/EP.2022.1.26

У статті проаналізовано особливості об'єктивної сторони законодавчо визначених форм посягання на територіальну цілісність і недоторканність держави, а саме: публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами на посягання з метою зміни меж території або державного кордону України.

Ключові слова: територіальна цілісність, кримінально-правова охорона, національна безпека, протидія, кримінальна відповідальність, злочин.

Постановка проблеми

В Україні донедавна проблема кримінально-правової охорони територіальної цілісності і недоторканності не належала до основних викликів держави. Однак ситуація кардинально змінилася у зв'язку з анексією РФ Криму, самопроголошенням так званих ЛНР та ДНР, та зрештою вторгненням РФ на територію України (24 лютого 2022 р.), що, своєю чергою, диктує нагальність наукового осмислення питань кримінальної відповідальності за публічні заклики до посягання на територіальну цілісність і недоторканність держави.

Аналіз останніх досліджень

Цілком очевидно, що пошук шляхів кримінально-правової охорони територіальної цілісності і недоторканності, в першу чергу, потребує визначення стану розробленості цього питання з метою визначення напрямів подальших наукових розвідок, оскільки вносити пропозиції для

вдосконалення кримінального законодавства, а відтак і правозастосовної практики складно без розвитку науки. У наш час деякі аспекти вказаної проблеми розглядали у своїх працях В. С. Батиргареєва, Д. С. Зоренко, Ю. В. Луценко, Н. М. Парасюк, С. Ю. Плещкий, О. В. Попович, М. А. Рубашенко, А.В. Савченко, Г. В. Татаренко, Р. Л. Чорний та ін. Очевидно, що здійснені теоретичні дослідження мають важливе значення як для сучасної науки, так і для практики. Попри їх вагомість низка питань залишаються недослідженими чи дискусійними (скажімо, щодо визначення поняття «публічні заклики», щодо моменту закінчення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 110 та ст. 436 КК України у цій формі), до деяких положень учені ставляться некритично.

Постановка завдання

Метою даної статті є визначення питань кримінальної відповідальності за публічні заклики до посягання на територіальну цілісність і недоторканність держави.

Виклад основного матеріалу

Кримінальна відповідальність за публічні заклики до посягання на територіальну цілісність і недоторканність держави передбачена ч. 1 ст. 110 та ст. 436 КК України. Розгляд зазначених форм учинення злочинів свідчить про суперечливість та невиваженість законодавчого підходу до побудови диспозицій ч. 1

ст. 110 КК України порівняно з ч. 2 ст. 109 та ст. 436 КК України. У ч. 1 ст. 110 КК України публічні заклики до посягання на територіальну цілісність і недоторканність України за ступенем суспільної небезпеки прирівнюються до умисних дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України. Це впливає безпосередньо з аналізу ст. 110 КК України, де відповідні діяння зазначені як альтернативні форми злочину, за вчинення яких передбачено однакове покарання. Однак у ст. ст. 109, 436 КК України застосовано протилежний підхід. Так, публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, а також до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту є менш небезпечними діяннями у порівняно з учиненням безпосередніх дій з цією ж метою. При тому, що у ст. 109 КК України йдеться виключно про насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, у ст. 110 КК України натомість вказується на дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України, які можуть мати як насильницький, так і ненасильницький характер. Такий неоднаковий підхід до встановлення кримінальної відповідальності за публічні заклики видається невиправданим. Це саме стосується і такої форми вчинення злочину, як розповсюдження матеріалів зі закликами до вчинення певних дій.

КК України містить цілу низку статей, які регламентують кримінальну відповідальність за публічні заклики (ст.ст. 258-2, 295, 299, 442). Водночас здебільшого відповідальність за вказані дії передбачена в окремому складі злочину (винятком є ст. 299 – жорстоке поводження з тваринами). Отож покарання за публічні заклики до вчинення певних злочинних дій є менш суворим порівняно з покаранням за вчинення тих дій, до яких закликали. Такий підхід є справедливим, оскільки публічні заклики слід розглядати як готування у формі «іншого умисного створення умов для вчинення злочину». Публічні заклики до зміни меж території є лише, так би мовити, підготовчим процесом, який може і не продовжитись, якщо не буде «охочих

виконавців». Отже, відповідальність за вказані дії має бути менш суворою.

Наведеним не вичерпується коло не вирішених проблем. Скажімо, у ч. 2 ст. 109 та ч. 1 ст. 110 КК України кримінально караними є публічні заклики до вчинення певних злочинних дій чи розповсюдження матеріалів із такими закликами. Натомість у ст. 436 КК України законодавець поряд із зазначеними формами вчинення злочинів виділяє ще іншу – виготовлення матеріалів зі закликами до посягання на територіальну цілісність та недоторканність із метою їх розповсюдження, яке слід трактувати і як авторство (створення текстів, виготовлення оригіналів), і як тиражування чи розмноження відповідної продукції з метою розповсюдження [1, с. 332].

Окрім того, в деяких статтях КК України виділяються ще інші альтернативні ознаки, які логічно підпорядковані одна одній, зокрема: виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з закликами до вчинення терористичного акту (ч. 1 ст. 258-2), до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку (ст. 295). Такий стан речей демонструє несистемність змісту окремих статей та термінологічні огріхи, що свідчить про недотримання техніки конструювання кримінально-правових норм. З огляду на те, що виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів зі закликами до вчинення сепаратистських дій не зазначені як форми посягання на територіальну цілісність і недоторканність (ч. 1 ст. 110 КК України), вчинення вказаних діянь повинно отримати кримінально-правову оцінку як готування до розповсюдження таких матеріалів, оскільки має місце попередня злочинна діяльність. Натомість, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів зі злочинними закликами в інших статтях КК України визнається закінченим злочином (ч. 1 ст. 258-2, ст. 295). До того ж, останні за ступенем суспільної небезпеки є менш небезпечними порівняно зі злочинами, які посягають на територіальну цілісність і недоторкан-

ність. За таких умов у складах злочинів, передбачених ч. 1 ст. 110 КК України, законодавцеві не слід «обмежуватись» лише формулюванням «публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій», оскільки вказаним діям передують ще й інші дії, які перебувають у логічному підпорядкуванні (виготовлення, зберігання, розповсюдження).

А тому пропонуємо ч. 2 ст. 110 КК України слід викласти так: «Публічні заклики до посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, а також виготовлення чи зберігання з метою їх розповсюдження або розповсюдження матеріалів з такими закликами». Тоді ч. 1 ст. 110 КК України сформулювати так: «Умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України». Відтак чинні ч. 2 та ч. 3 ст. 110 КК України вважатимуться відповідно ч. 3 та ч. 4. Також за аналогією зміст ст. 436 КК України має бути таким: «Публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення чи зберігання матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів».

Цим кримінально-правовим заборонам протиставлено право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34 Конституції України). Однак вказане право не є безмежним – воно може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку. В такому разі особа, протиправно закликаючи до вчинення дій із метою зміни меж території чи державного кордону України, так би мовити, виходить (зловживає) за межі наданого їй права, що відповідно тягне за собою кримінально-правові наслідки.

Очевидно, що криміналізація законодавцем зазначених дій обумовлена необхідністю присікти вже на ранніх стадіях готовність інших осіб до вчинення більш рішучих кроків, зокрема безпосереднього

посягання на зміну меж території або державного кордону України.

Нерідко з'ясування змісту самих закликів та доведення вини особи може ускладнювати правозастосовну діяльність. Прикладом цього є вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 18 липня 2014 р., відповідно до якого частина обвинувачення визнана необґрунтованою, оскільки текст «взагалі не спрямований на реакцію адресата..., в цілому не є закликом, його частина, вжита у тексті, відповідно до правил російської (або української) мови, також не може бути кваліфікованою як залик» [2]. Тому доцільно детальніше розглянути ознаки поняття «публічні заклики», на підставі яких можна говорити про злочинність та, відповідно, караність зазначених дій.

Так, по-перше, публічні заклики мають інформаційний характер, оскільки спрямовані на передачу певної інформації. При цьому її зміст повинен містити відомості про об'єкт посягання, зокрема територіальну цілісність і недоторканність України. Тобто така інформація не повинна мати, так би мовити, загальний характер (наприклад, «нам потрібно боротися, показати, що ми сильні»; «проявіть свою громадянську позицію, не будьте байдужими. Допоможімо здобути нашому регіону незалежність»), а мусить бути конкретизована та виражати протиправний характер дій, до вчинення яких закликають. Приміром, в одній зі справ підсудний закликав невизначене коло осіб до гуртування та активізації зусиль для звільнення України, об'єднання задля відбиття нападу української армії з метою недопущення захоплення нею територій ДНР та ЛНР, звільнення Донбасу від української влади та спільної побудови в майбутньому нової країни – Новоросії [3].

По-друге, відповідна інформація повинна бути адресована іншим особам, а точніше – їх широкому колу (як визначеного (трудовай колектив), так і невизначеного (громадські місця, мітинги), та мати доступний для розуміння характер).

Саме ознака публічності дає змогу відрізнити залик від підбурювання, оскільки

ки в останньому випадку має місце схилення конкретного адресата до вчинення злочинної дії. А тому діяння недоречно визнавати вчиненим в обстановці публічності за наявності лише двох осіб, бо ж матиме місце підбурювання до вчинення злочину.

Водночас, зважаючи на те, що синонімами слова «публічний» називають «привселюдний», «гласний», «відкритий», «загальнодоступний» [4], обстановку публічності не слід розглядати як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони складу злочину, оскільки заклики можна виголосити без безпосередньої присутності людей, зокрема з використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж (сайтів, форумів) тощо. Словом, «публічність» не свідчить лише про обов'язкову наявність людей, а означає, що заклики здійснюються також у публічному місці (наприклад, поширення через Інтернет є публічним).

По-третє, обов'язковою ознакою публічних закликів є доведення змісту закликів до свідомості людей, позаяк інакше не буде досягнуто їх мети. Скажімо, заклик був здійснений у присутності великої кількості людей, які, однак, не розуміли його змісту (той, хто закликав, наприклад, говорив на закарпатському діалекті).

По-четверте, метою публічних закликів є спонування (схилення) людей до вчинення ними протиправних дій з метою зміни меж території або державного кордону України. Саме вказана ознака свідчить про наявність у діях особи складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 110 КК України. Якщо ж особа передала певну інформацію широкому колу людей без наміру схилити їх до вчинення злочинних дій, то в такому разі посягання на територіальну цілісність і недоторканність держави не буде. Скажімо, поширення відомостей типу «скоро ми всі опинимося у складі Російської імперії» не охоплюватиметься складом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 110 КК України, адже, найімовірніше, відчуватиметься поширення неправдивих чуток, що можуть викликати паніку серед населення (ст. 173-1 КУпАП).

У кримінально-правовій літературі не вирішеним залишається питання щодо

визначення моменту закінчення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 110 та ст. 436 КК України у цій формі. Така дискусія обумовлена тим, що в диспозиціях відповідних статей міститься вказівка на множинність вчинення публічних закликів. З огляду на це наголошено, що коли вчинено один акт заклику з наміром його повторити, то в діях особи має місце лише замах. У разі, якщо такого наміру не було, то складу злочину взагалі немає [5, с. 159]. Така позиція є доволі спірною, оскільки, видається, від кількості закликів не залежить «успішність» досягнення злочинного результату, позаяк навіть одиничний випадок може стати тією рушійною силою, яка породить виникнення бажання у людей вчинити протиправні дії. Тому доцільно підтримати погляди тих науковців, які вважають, що для визнання публічних закликів закінченим злочином достатньо одного публічного заклику [6, с. 129].

Висновки

Таким чином, публічні заклики спрямовані на передачу певної інформації, яка повинна бути адресована широкому колу осіб з метою спонування (схилення) останніх до вчинення ними протиправних дій на шкоду територіальній цілісності та недоторканності держави.

Література

1. Епель О. В. Об'єктивні ознаки публічних закликів до вчинення терористичного акту. *Форум права*. 2011. № 1. С. 329–334. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11eovvta.pdf>
2. Вирок Центрального районного суду м. Миколаєва від 18 липня 2014 р. Справа № 490/8181/14-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39863781>
3. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 8 листопада 2014 р. Справа № 750/7402/17 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70093074>
4. Всесвітній словник української мови. URL: <https://uk.worldwidenedictionary.org/>

5. Иногамова-Хегай Л. В. Публичные призывы в системе Особенной части УК РФ. *Системность в уголовном праве: материалы II Российского конгресса уголовного права, состоявшегося 31 мая – 1 июня 2007 г. М. , 2007. С. 157–160.*

6. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : монографія. Харків : Право, 2016. 288 с.

SUMMARY

The article deals with the constitutional and legal peculiarities for the ensuring the territorial integrity of Ukraine. According to the up-to-date circumstances the problems of territorial integrity of Ukraine are being highlighted in the legal aspect. The attention is focused on the unity and integrity of the state territory as the basic constitutional principles of territorial integrity. However, modern military-political threats violate this principle that is manifested in the external aggression on Ukraine by the Russian Federation and the annexation the Autonomous Republic of Crimea, the state administrative unit of the unitary Ukraine, and inspiration separatist movement in many regions of Ukraine, which led to armed confrontation in Luhansk and Donetsk regions. In this regard there is an urgent need to secure the territorial integrity of Ukraine at the present stage of researching the international relations and constitutional and legal principles. The author emphasizes on the articles of the Constitution of Ukraine and other legal acts concerning territorial integrity. It is also revealed the understanding and peculiarities of application the admissibility of secession today. It is stated that the constitutional and legal peculiarities ensuring the territorial integrity of Ukraine are an integral part of the legal mechanism to ensure the territorial integrity of the state. This mechanism consists of the constitutional and legal guarantees of unity, territorial integrity and inviolability of Ukrainian territory along with the legitimate and constitutionally regulated procedure concerning the changes of the state border. Appropriate recommendations as to the problem of effective ensuring the territorial integrity of Ukraine are formulated.

Key words: territorial integrity, legal protection, national security, countering, criminal liability, crime.